

Relacje rząd rumuński – Cerkiew w kształtowaniu oficjalnej polityki tożsamościowej państwa po 1989 roku

Jan A. Wendt, Alexandru Ilieș, Tomasz Wiskulski

Uniwersytet Gdański

Uniwersytet w Oradei

Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku

Relacje rządu rumuńskiego i Cerkwi prawosławnej po II wojnie światowej zmieniły się kilkakrotnie wraz ze zmianą polityki partii i roli Cerkwi w socjalistycznej Rumunii. Po prześladowaniach i aresztowaniach duchownych w latach 60. Cerkiew stała się użytecznym narzędziem w propagowaniu rumuńskości Siedmiogrodu i Banatu, lojalnym sojusznikiem władz komunistycznych. Po rewolucji rumuńskiej (1989) jej rola w kształtowaniu przynależności i tożsamości narodowej w oficjalnej polityce rządu wzrosła. Celem podjętych badań i przeprowadzonej analizy jest próba wskazania dynamiki zmian powołań duchownych i struktur administracyjnych w rumuńskim Kościele prawosławnym oraz ocena roli, jaką odgrywa relacja rząd–Cerkiew w kształtowaniu oficjalnej polityki tożsamościowej państwa, a także tożsamości narodowej w okresie po rewolucji. W pracy wykorzystano dane statystyczne prezentujące zmiany w Cerkwi rumuńskiej oraz raport „Wierzenia religijne i przynależność narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej” opracowany przez Pew Research Center na podstawie przeprowadzonych w latach 2015–2016 badań ankietowych.

Słowa kluczowe: polityka państwa, prawosławie, tożsamość narodowa, cerkiew rumuńska, Rumunia.

Wstęp

Relacje rządu rumuńskiego i Cerkwi prawosławnej po II wojnie światowej zmieniły się kilkakrotnie wraz ze zmianą polityki partii i roli Cerkwi w socjalistycznej Rumunii. Po prześladowaniach i aresztowaniach duchownych w latach 60. Cerkiew stała się użytecznym narzędziem w propagowaniu rumuńskości Siedmiogrodu i Banatu, lojalnym sojusznikiem władz komunistycznych. Po rewolucji rumuńskiej (1989) jej rola w kształtowaniu przynależności i tożsamości narodowej w oficjalnej polityce

Jan A. Wendt – doktor habilitowany, profesor nadzwyczajny, Wydział Oceanografii i Geografii, Uniwersytet Gdański. **Alexandru Ilieș** – profesor doktor habilitowany, Wydział Geografii, Turystyki i Sportu, Uniwersytet w Oradei. **Tomasz Wiskulski** – doktor, Wydział Turystyki i Rekreacji, Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku.

rządu wzrosła. Zwiększyła się liczba parafii oraz duchownych i zakonników kształconych na państwowych uczelniach. Państwo i Cerkiew połączył klasyczny sojusz „tronu z ołtarzem”. Jest to o tyle ciekawe w przypadku Rumunii, że rozwój relacji rząd–Cerkiew wspiera, a także wzmacnia oficjalną politykę tożsamościową. To istotne dla rządu i państwa rumuńskiego w obliczu z jednej strony poprawnej współpracy bilateralnej z państwem węgierskim na poziomie Unii Europejskiej, a z drugiej strony wzrostu tendencji nacjonalistycznych, może nawet w skrajnych partiach węgierskiej sceny politycznej rewizjonistycznych, mających swój wyraz w polityce rządu węgierskiego w stosunku do mniejszości węgierskiej w krajach z Węgrami sąsiadujących. Przy takim ujęciu wyraźna współpraca pomiędzy rządem rumuńskim i Cerkwią prawosławną w kształtowaniu polityki wzmacniania tożsamości rumuńskiej staje się częścią stosunków międzynarodowych.

Celem podjętych badań i przeprowadzonej analizy jest próba wskazania dynamiki zmian powołań duchownych i struktur administracyjnych w rumuńskim Kościele prawosławnym oraz ocena roli, jaką odgrywa relacja rząd–Cerkiew w kształtowaniu oficjalnej polityki tożsamościowej państwa, a także tożsamości narodowej w okresie po rewolucji. Jest to o tyle istotne, iż tożsamość ta warunkuje określenie interesów, wyobrażeń o potrzebach państw, co z kolei implikuje prowadzenie polityki międzynarodowej realizującej zdefiniowane przez państwo interesy. I tym samym determinuje kształtowanie stosunków międzynarodowych tego państwa. Jednak ze względu na to, że w ujęciu konstruktywistycznym¹ pojęcia odnoszące się do interesów mogą zmieniać znaczenie, celowe wydaje się poświęcenie uwagi procesowi historycznemu wpływającemu na konstruowanie interesów narodowych oraz rozumieniu suwerenności². Przyjmując, za konstruktywistami, że suwerenność jest konstrukcją społeczną, intersubiektywną zasadą konstytutywną, która ukształtowała się w procesie historycznym³, uznano, na potrzeby niniejszej pracy, na podstawie wieloletnich, prowadzonych w Rumunii badań, iż występuje wyraźna korelacja pomiędzy poczuciem rumuńskiej suwerenności i rumuńskiej tożsamości narodowej, a zwłaszcza oficjalnej polityki państwa rumuńskiego zakresie kształtowania tej ostatniej, w rozumieniu tożsamości zbiorowej⁴. Co prowadzi w części retrospektywnej do ukazania, jak tożsamość rumuńska kształtowała się w relacjach z aktorami zewnętrznymi. Jednak po 1989 r., w przypadku Rumunii, przy badaniu relacji rząd–Cerkiew w kształtowaniu polityki tożsamości państwowej, należy także uwzględnić drugi typ tożsamości (*type*) według

¹ A. Curanović, *Konstruktywizm*, w: R. Zięba, S. Bieleń, J. Zajac (red.), *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015, s. 107–125.

² M. Finnemore, *National Interests in International Society*, Cornell University Press, New York–Ithaca 1996; J. Weldes, *Constructing National Interests: The United States and the Cuban Missile Crisis*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1999.

³ N. Onuf, *Making Sense, Making Worlds. Constructivism in Social Theory and International Relations*, Routledge, New York 2013, s. 69.

⁴ M. Behraves, *The thrust of Wendtian constructivism*, „e-International Relations” 2011, s. 2.

Alexandra Wendt⁵. Jest to o tyle uzasadnione merytorycznie, że państwo rumuńskie, po 1918 r. „Romania Mare” (Wielka Rumunia), włączyło w swoje granice ziemie zamieszkałe, w niektórych regionach w zdecydowanej większości do dzisiaj, przez ludność węgierską, a także część dawnej carskiej Rosji, co uprawomocnia łączne rozpatrywanie obydwu tożsamości. Po pierwsze dlatego, że relacje i kwestie tożsamości rumuńskiej versus węgierskiej z rumuńskiego punktu widzenia często są rozpatrywane jako relacja z aktorem zewnętrznym, biorąc pod uwagę krótki czas przynależności np. Transylwanii czy Banatu do państwa rumuńskiego lub choćby ze względu na prowadzoną wspólnie przez rząd węgierski z premierem Victorem Orbanem na czele politykę narodową i wzmacnianie tożsamości ludności węgierskiej poza granicami macierzy. Po drugie dlatego, że badanie czynnika religijnego w procesie samoidentyfikacji Rumunów wprowadzie wskazuje raczej na kategorię tożsamości *type*, która kształtuje się pod wpływem rodzimej tradycji i kultury, jednak w analizowanym przypadku, w opinii autora, jest to silnie związane z kształtowaniem pierwszego typu tożsamości. Tym bardziej że na tożsamość, w przypadku poczucia i dumy z bycia Rumunem, zdecydowanie wpływa przynależność do Cerkwi prawosławnej. Co jest ważne w państwie w pewnym sensie patchworkowym, w którym mniejszości narodowe i etniczne stanowią ponad 10%, a tożsamość rumuńska kształtowała się w znaczącym stopniu w oparciu na prawosławiu, w opozycji do katolickiej lub protestanckiej ludności węgierskiej w Banacie, Bukowinie, Maramures i w Transylwanii. W pracy wykorzystano dane statystyczne prezentujące zmiany w cerkwi rumuńskiej oraz raport „Wierzenia religijne i przynależność narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej”⁶ opracowany przez Pew Research Center na podstawie przeprowadzonych w latach 2015–2016 badań ankietowych.

Biserica Ortodoxă Română jako czynnik narodotwórczy przed 1989 r.

Zgodnie z tradycją początki chrześcijaństwa na obecnych ziemiach rumuńskich sięgają I wieku naszej ery. Przyjmuje się, że jego krzewicielami byli apostoł Andrzej oraz uczniowie św. Pawła. Rozwijało się razem z imperium rzymskim, zwłaszcza po przyłączeniu do niego Dacji. Już w IX wieku powstały pierwsze eparchie Kościoła bułgarskiego, a w 1014 r., dzięki zwycięstwom cesarza Bazylego II w toczonych z Bułgarią walkach, Kościół bułgarski został podporządkowany patriarchatowi Konstantynopola, a ziemie rumuńskie włączone do eparchii wołoskiej, należącej do arcybiskupstwa

⁵ A. Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 225–226.

⁶ Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe. National and religious identities converge in a region once dominated by atheist regimes, 2017, Raport PEW Research Center, <https://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/> (data dostępu: 15.06.2017).

w Ochrydzie. W 1389 r. eparchia przyjęła nazwę Metropolii Ugro-Wołoskiej, i od 1396 r. aż do upadku Bizancjum podlegała bezpośrednio patriarchatowi Konstantynopola. Islamizacja ziem rumuńskich prowadzona przez Turcję, ze względu na peryferyjne ich położenie, niską atrakcyjność nowej religii dla prawosławnych mieszkańców oraz wrogie nastawienie do Turcji, nie przyniosła spodziewanych rezultatów.

Po wojnie Austrii z Turcją, na podstawie podpisanego w Karłowicach pokoju (1699) Austria zajęła Siedmiogród, a następnie Banat. Jednak pomimo wcześniejszego utworzenia Rumuńskiego Kościoła Zjednoczonego z Rzymem, ustanowienia unii kościelnej, likwidacji klasztorów prawosławnych, w 1761 r. ponownie wyznaczono hierarchię prawosławną i ogłoszono w 1781 r. akt tolerancji. Kościół prawosławny w Rumunii włączono do metropolii karłowickiej, a biskupami mianowano duchownych pochodzących z Serbii, jednak na początku XIX w., w drodze zmian kanonicznych, wszyscy biskupi byli już z pochodzenia Rumunami. Kościół prawosławny w Rumunii stał się ważnym czynnikiem rozwoju i kształtowania rumuńskiej kultury narodowej⁷, a biskup siedmiogrodzki Andrzej był jednym z przywódców rumuńskiego ruchu narodowego podczas Wiosny Ludów. Starał się przekonać nowego cesarza do utworzenia autonomicznego królestwa z ziem Siedmiogrodu, Maramures, Bukowiny i Banatu, jednak ten poparł opcję węgierską i włączył Siedmiogród do Węgier⁸. Rozwijał się szkolnictwo prowadzonego przy prawosławnych cerkwiach, a w 1861 r. był współzałożycielem Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (Siedmiogrodzkiego Stowarzyszenia na rzecz Literatury i Kultury Ludu Rumuńskiego).

Mając na względzie, że „Tożsamość uczestników stosunków międzynarodowych przejawia się w ich aktywności wewnętrznej, w odkrywaniu siebie na tle innych i wchodzeniu z innymi w bardziej lub mniej trwałe związki i uzależnienia”⁹, wyraźnie widoczny jest wpływ aktywności Rumuńskiej Cerkwi Prawosławnej na kształtowanie rumuńskiej tożsamości narodowej. Potwierdza to również tradycja historyczna państwowości rumuńskiej, która uwarunkowana jest wprawdzie wpływami państw zachodnioeuropejskich (katolicka Francja), ale też wynika z położenia geopolitycznego i ciężenia ku prawosławnej Rosji. Jednak o ile wpływ tej pierwszej tendencji miał raczej charakter epizodyczny, o tyle druga staje się trendem. Już w czasach Piotra Wielkiego Rosja była miejscem schronienia dla przedstawicieli rodów możnowładczych Mołdawii i Wołoszczyzny. Pod patronatem Aleksandra I Romanowa doszło w 1820 r. do tajnego porozumienia z udziałem gospodarów obu księstw naddunajskich (Michała i Aleksandra Sutu) oraz przedstawicieli Cerkwi prawosławnej o współdziałanie w antytyreckim powstaniu panbałkańskim organizowanym przez greckich współpracowników

⁷ K. Parry (red.), *The Blackwell Companion to Eastern Christianity*, Blackwell Publishing, Victoria 2007.

⁸ B. Jelavich, *Historia Bałkanów*, t. 1: *Wiek XVIII i XIX*, tłum. M. Chojnacki, J. Hunia, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

⁹ S. Bieleń, *Tożsamość uczestników stosunków międzynarodowych*, w: R. Zięba, S. Bieleń, J. Zajac (red.), op. cit., s. 157.

cara (bracia Aleksandros i Dimitrios Ypsilantis). Udział Cerkwi w promocji ruchu powstańczego nadał mu charakter ludowy, trzon oddziałów stanowiła ludność wiejska pod wodzą Tudora Vladimirescu. Ujawniła się w ten sposób polityczna rola Kościoła prawosławnego i – pośrednio – jego zaangażowanie w procesy budowania tożsamości narodowej¹⁰.

Wyraźnym wpływem państwowotwórczym Cerkwi, w wymiarze międzynarodowym, było uczestnictwo w Zgromadzeniach Narodowych Mołdawii i Wołoszczyzny w styczniu 1859 r. Zgromadzeniach działających z upoważnienia państw-sygnatariuszy pokoju paryskiego z 1856 r. i konferencji ambasadorów tychże państw z 1858 r. i legitymizujących wybór Aleksandra Jana Cuzy na tron obu księstw.

Po ogłoszeniu przez sejm Siedmiogrodu uznania Rumunów za pełnoprawny naród prostą konsekwencją stało się przyznanie rumuńskiej Cerkwi statusu zrównującego ją z kościołami katolickim, ewangelickimi oraz Rumuńskim Kościołem Zjednoczonym z Rzymem (1861). W 1864 r. za zgodą rządu i cesarza Franciszka Józefa utworzono rumuńską metropolię Siedmiogrodu, niezależną od serbskiej metropolii, a jej ordynariuszem został biskup Andrzej¹¹, któremu przysługiwał tytuł rumuńskiego metropolity Siedmiogrodu i Węgier. Dzięki tej decyzji możliwe stało się powstanie etnicznie rumuńskiej administracji prawosławnej w pełni niezależnej od wpływów obcych, co przy przyjęciu odpowiednich proporcji można porównać pod względem znaczenia i możliwości rozwoju struktur administracyjnych Cerkwi rumuńskiej do utworzenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego na ziemiach polskich i możliwości rozwoju Kościoła na ziemiach polskich¹².

Po zjednoczeniu Wołoszczyzny i Mołdawii Rumuński Kościół Prawosławny ogłosił autokefalię (1872) potwierdzoną przez patriarchę Konstantynopola w 1878 r. Po I wojnie światowej Kościół prawosławny, tworząc jednolitą strukturę administracyjną na włączonych do „Romania Mare” terenach Dobrudży, Besarabii, Siedmiogrodu i Banatu w znacznym stopniu przyczynił się do romanizacji ziem wcześniej należących do Bułgarii, Rosji i Węgier¹³. Szczególną rolę w kształtowaniu międzywojennego państwa rumuńskiego odegrał biskup Miron, metropolita Caranbeș, późniejszy pierwszy patriarcha Rumunii. Był on jednym z inicjatorów zjednoczenia Siedmiogrodu z Rumunią na Zgromadzeniu Narodowym w Alba Julii (1918). Po wyborze na biskupa Bukaresztu w następnym roku skupił się na integracji struktur Kościoła na przyłączonych ziemiach Siedmiogrodu i Besarabii oraz na odbudowie zniszczonych podczas wojny monasterów, wzmacniając i rozwijając struktury administracyjne

¹⁰ J. Demel, *Historia Rumunii*, Ossolineum, Wrocław 1986.

¹¹ B. Jelavich, op. cit.

¹² J. Wendt, *Territorial structures of catholic church in Poland in the aspect of extension process of the European Union*, w: J. Kitowski (red.), *Eastern Borders of European Integration Processes*, UMCS. Filia, Rzeszów 2000, s. 649–670.

¹³ R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa a nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej. Między etnicyzacją religii a sakralizacją etnosu (narodu)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011.

Cerkwi rumuńskiej. Po decyzji rumuńskiego parlamentu o podniesieniu metropolii w Bukareszcie do rangi patriarchatu (1925) Święty Synod Kościoła wybrał Mirona na patriarchę. Cerkiew, wyznawanie prawosławia było ówczasie tożsame z rumuńską identyfikacją narodową, kształtując interesy narodowe państwa i jego stosunki międzynarodowe. Trafnie określił tę zależność Nae Ionescu (1888–1940), profesor filozofii uniwersytetu w Bukareszcie, stwierdzając, że „my jesteśmy wyznawcami prawosławia, ponieważ jesteśmy Rumunami, i my jesteśmy Rumunami, ponieważ jesteśmy wyznawcami prawosławia”¹⁴.

Pomimo sympatyzowania wielu duchownych z Żelazną Gwardią (Garda de Fier), powstała z paramilitarnego Legionu Michała Archanioła (Legiunea Arhanghelul Mihail), na której program składały się nacjonalizm i antysemityzm, a także religijny fanatyzm, komuniści rumuńscy początkowo zabiegali o poparcie Cerkwi, która do 1947 r. cieszyła się uprzywilejowaną pozycją. Jednak przejęcie pełni władzy przez komunistów rozpoczęło okres prześladowań w Kościele rumuńskim. Po zmianach granic po II wojnie światowej struktury rumuńskiego Kościoła prawosławnego w Mołdawii i na Bukowinie zostały włączone do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, zlikwidowano w Rumunii Kościół grekokatolicki, do obozów pracy trafiło prawie pół tysiąca duchownych prawosławnych, zamordowano trzech biskupów, a po śmierci patriarchy Nikodema władze doprowadziły do wyboru na patriarchę Rumunii Justyniana, uległego wobec rządu metropolity Mołdawii¹⁵.

Pod koniec lat 50. partia pod wodzą Gheorghe Gheorghiu-Deja, a następnie Nicolae Ceaușescu (1965) zaostrzyła kurs wobec Cerkwi. Na początku lat 60. zniszczono wiele bukaresztańskich cerkwi, wprowadzając w ich miejsce typową socjalistyczną zabudowę mieszkaniową, zamknięto większość monasterów, a ponad półtora tysiąca duchownych trafiło do więzienia. Jednak już po trzech latach złamane prześladowaniami duchowieństwo, uległe wobec komunistycznej władzy, stało się pożytecznym sojusznikiem w nacjonalizacji państwa, zwłaszcza w opozycji do węgierskich obywateli Rumunii. Przyjęcie postawy lojalnej wobec Ceaușescu i partii pozwoliło na rozwój Kościoła prawosławnego, cieszącego się znacznie większą swobodą niż kościoły katolickie i protestanckie, których większość wyznawców stanowili i nadal stanowią węgierscy lub niemieccy obywatele Rumunii¹⁶. W połowie lat 60. Cerkiew liczyła ponad 8,5 tys. parafii, w których posługę sprawowało 9 tys. duchownych, dekadę później było ich już 12 tys., Cerkiew wydawała liczne periodyki, dwaj metropolici zasiadający

¹⁴ K. Hitchins, *Romania*, „The American Historical Review” 1992, vol. 97, nr 4, s. 1074.

¹⁵ P. Ramet, *Cross and Commissar. The Politics of Religion in Eastern Europe and the USSR*, Indiana University Press, Bloomington 1987.

¹⁶ J. Wendt, *The demography of Romanians in Bessarabia and northern Bukovina*, w: M. Koter, K. Heffner (red.), *The Role of Ethnic Minorities in Border Regions. Forms of Their Composition, Problems of Development and Political Rights*, seria: Region and Regionalism, Łódź–Opole 2003, vol. 1, no. 6, s. 149–155; idem, *Geografia historyczna w badaniach mniejszości węgierskiej w Rumunii*, W: M. Kulesza (red.), *Geografia historyczna jako determinanta rozwoju nauk humanistycznych*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona, Uniwersytet Łódzki, Legnica–Łódź 2009, s. 137–144.

w parlamencie legitymizowali komunistyczną władzę, która w zamian finansowała instytuty teologiczne w Bukareszcie i w Sibiu¹⁷. Duchowieństwo wsparło też politykę narodową państwa, dowodząc rumuńkości Siedmiogrodu i Banatu.

Cerkiew rumuńska i jej struktury po 1989 r.

Po krwawej rewolucji rumuńskiej Cerkiew odzyskała pełną swobodę działań. Stała się aktywnym uczestnikiem codziennego życia. Po upadku komunistycznej dyktatury religia stała się dla wielu wyznawców jedyną w pełni legitymizowaną instytucją państwa¹⁸, wypełniając powstałą po upadku komunizmu ideologiczną próżnię¹⁹. W wielu państwach byłego bloku wschodniego po 1989 r. można zauważyć polaryzację wpływu i pozycji kościołów i związków wyznaniowych. W krajach o silnej przed wojną roli struktur religijnych odzyskiwały one swoją rangę i zaznaczały pogłębioną aktywność w sferze politycznej. Taka prawidłowość ujawnia się w Polsce czy Rumunii, a nie występuje np. w Czechach. Pozycja instytucji religijnych jest prawdopodobnie skorelowana z ludowym, wiejskim pochodzeniem nowych elit politycznych. W 2006 r. Cerkiew rumuńska cieszyła się najwyższym zaufaniem obywateli (88%), wyprzedzając tradycyjnie popularną w Rumunii armię (69%), prezydenta (48%), deklasując sądownictwo (28%), parlament (23%) i partie polityczne darzone zaufaniem przez 15% mieszkańców²⁰. Dlatego nie wydaje się dziwne, że przy tak dużym społecznym zaufaniu Cerkiew podjęła wiele inwestycji, budując kościoły i kaplice prawosławne, a liczba duchownych, kapłanów i diakonów sięgnęła w 2007 r. ok. 12 tys. W tym samym roku, jak podaje Rumuńska Cerkiew Prawosławna, było prawie 10,5 tys. parafii z 14,3 tys. cerkwiemi, a życie duchowne prowadziło 7,5 tys. mnichów i mniszek w 359 monasterach. Cerkiew prowadziła 14 wydziałów teologicznych na państwowych uniwersytetach²¹.

Co więcej, Kościół prawosławny zyskał na sojuszu z państwem na wzroście jego symbolicznego autorytetu. Prezydent i inni urzędnicy składają przysięgę w obecności patriarchy i/lub innych biskupów, w zależności od rangi uroczystości. Oficjalne budynki, od parlamentu do zwykłych wiejskich urzędów burmistrza (rum. *primar*), są regularnie błogosławione i poświęcane zgodnie z prawosławnym ceremoniałem religijnym. Dzień

¹⁷ P. Ramet, op. cit.

¹⁸ J. Wendt, *Przestrzenne zróżnicowanie i uwarunkowania przenikania systemu demokratycznego w Polsce i w Rumunii*, Carta Blanca, Warszawa 2004.

¹⁹ J. Wendt, A. Ilięș (red.), *Chosen Problems of Political Geography in Central Europe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001, s. 135; A. Ilięș, J. Wendt (red.), *Europe between Milleniums. Political Geography Studies*, Universitatea din Oradea, Oradea 2003; G. Flora, G. Szilagy, V. Roudometof, *Religion and national identity the post-communist Romania*, „Journal of Southern Europe and the Balkans” 2005, nr 7(1), s. 35–55.

²⁰ R.C. Irimie, *Religion and political identification in Communist Romania*, „POLIS, Revista de Science Politice” 2014, vol. 2, nr 2(4), s. 47–66.

²¹ Zob. <http://www.basilica.ro/cifre-si-date-despre-biserica-ortodoxa-romana> (data dostępu: 20.06.2017).

flagi obchodzony w zachodniomołdawskich (część Mołdawii w granicach Rumunii) miastach podczas ceremonii gromadzi urzędników, armię i prawosławne kapłaństwo²². Jak pisał John Anderson²³) w odniesieniu do europejskich państw przejściowych, Kościół (w tym przypadku Cerkiew) potwierdzał swoją legitymizację, podkreślając zagrożenie, jakie niesie integracja europejska dla tożsamości narodowej, lokalnych obyczajów, pokoju społecznego i porządku. Przedstawiając siebie jako zbawiciela i potępiając nadmierną różnorodność oraz podkreślając obcą naturę nowych sekt, w przeciwieństwie do własnej spójnej funkcji. Elity prawosławnego duchowieństwa (m.in. metropolita Cluj, Crisana i Maramures, abp Bartolomeu Anania czy były biskup pomocniczy archidiecezji Bukaresztu Teodosie Snagoveanul, obecnie arcybiskup Tomis) negatywnie oceniały harmonizację ustawodawstwa rumuńskiego i europejskiego; oddanie historycznych prowincji Besarabii i Bukowiny oraz „prawne przywileje” dla mniejszości narodowych²⁴. Przegląd relacji Kościół–państwo sugeruje, że w Rumunii, jak w Rosji, Kościół prawosławny stanowi w istocie „kościół pseudo-państwowy”²⁵. Duża liczba cerkwi w Rumunii jest dziś budowana na terenach publicznych przekazanych bezpłatnie przez lokalne władze (ponad 250 decyzji o budowie). Budowa cerkwi jest zwykle wspierana finansowo lub rzeczowo przez instytucje rządowe albo samorządowe. Wysokość finansowania cerkwi, jak w przypadku instytucji religijnych w wielu państwach, jest trudna do oceny. W przypadku Rumunii część danych pochodzi ze sprawozdań Sekretariatu Stanu ds. Religijnych i rządowego funduszu rezerwy. Najbardziej wiarygodne opublikowane dane obejmują okres 1990–1999. Całkowita kwota przeznaczona na budowę świątyń i naprawy w 1999 r. wyniosła 91 mld RON (ok. 5,9 mln USD). W 1998 r. Cerkiew otrzymała na remonty i budowy nowych obiektów 26 mld (ok. 3,6 mln USD), podobnie jak w dwóch wcześniejszych latach. Według Międzynarodowego raportu wolności religijnej (International Religious Freedom Report) wydanego przez Departament Stanu USA w 2004 r.²⁶ Cerkiew Rumuńska otrzymała w 2003 r. ok. 7,5 mln. USD²⁷.

Władze lokalne otrzymują w zamian wsparcie w kolejnych wyborach. Biorąc pod uwagę wielkość finansowego wsparcia i związki między Cerkwią rumuńską a polityką, budowa nowych obiektów religijnych petryfikuje sojusz między państwem i Cerkwią. Ta ostatnia jest także obecna w wielu instytucjach państwowych, co przynosi wymierne profity finansowe, a równocześnie potwierdza znaczenie symboliczne jej autorytetu.

²² M. Popa, *Ziua Drapelului, sarbatorita cu mult fast*, „Evenimentul”, 27.06.2003.

²³ J. Anderson, *Justifying Religious “Privilege” in Transitional Societies*. Paper delivered at the European Consortium for Political Research, Copenhagen, 14–19 kwietnia 2000, s. 256–264.

²⁴ G. Andreescu, *Right-Wing Extremism in Romania*, Ethnocultural Diversity Resource Centre, Cluj 2003, s. 36.

²⁵ Z. Knox, *The symphonic ideal: The Moscow Patriarchate’s post-Soviet leadership*, „Europe-Asia Studies” 2003, vol. 55, nr 4, s. 591.

²⁶ USDoS, *International Religious Freedom Report 2004, Romania, 2004*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2004/35479.htm> (data dostępu: 20.06.2017).

²⁷ G. Andreescu, op. cit., s. 469.

Współczesny Rumuński Kościół Prawosławny jest podzielony na sześć metropolii, do których należy łącznie 16 archidiecezji (archidiecezji) i 13 eparchii (diecezji), znajdujących się w obecnych granicach państwa. Odtworzone dawne arcybiskupstwa w Tomis oraz Suceava i Radauti, a także biskupstwa w Caransebes, Husi, Arges i Maramures. Erygowano nowe arcybiskupstwo w Targoviste i dodatkowo biskupstwa w Slobozia i Calarasi, w Giurgiu, w Alexandria i Teleorman, a nawet w etnicznie zdominowanym przez Węgrów regionie Harghita i Covasna²⁸. Cerkiew Rumuńska obejmuje też swoją opieką duchową wyznawców rumuńskiego prawosławia na emigracji, tworząc jednostki administracyjne w Europie i na innych kontynentach (por. tab. 1).

Tabela 1. Podział administracyjny Rumuńskiej Cerkwi Prawosławnej

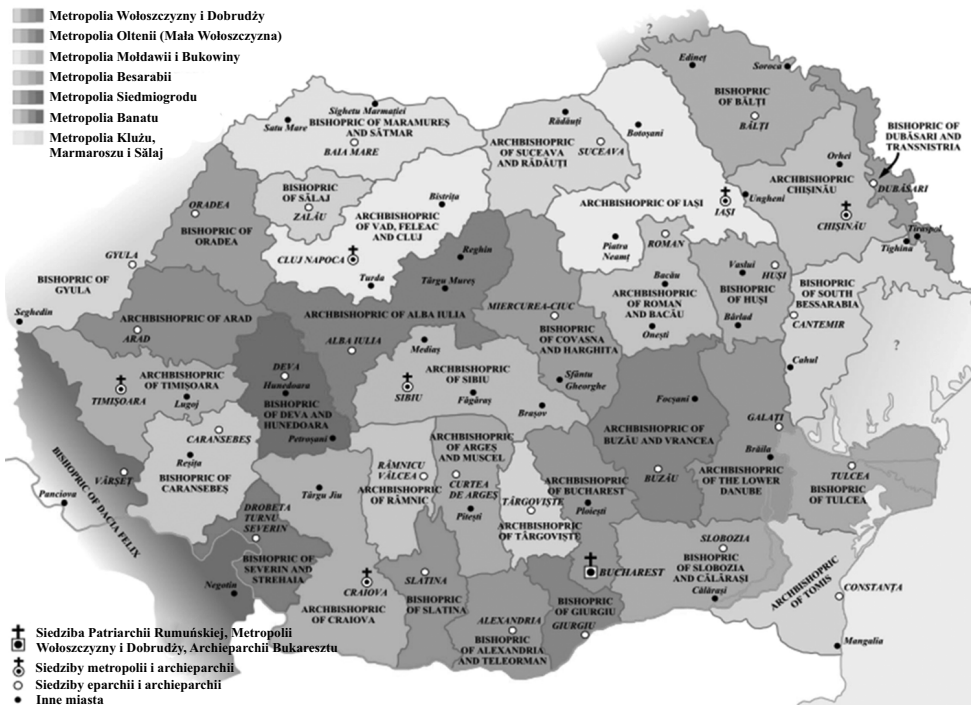
Metropolia	Archidiecezje i diecezje	Siedziba	Metropolici, arcybiskupi i biskupi
Muntenia i Dobrudgea	Bucharest	Bucharest	abp Metropolita Daniel
	Tomis	Constanta	abp Teodosie
	Targoviste	Targoviste	abp Nifon
	Arges i Muscel	Curtea de Arges	abp Calinic
	Buzau i Vrancea	Buzau	abp Ciprian
	Dolnego Dunaju	Galati	abp Casian
	Slobozia i Calarasi	Slobozia	bp Vincentiu
	Alexandria i Teleorman	Alexandria	bp Galaction
	Giurgiu	Giurgiu	bp Ambrozie
Moldova i Bucovina	Tulcea	Tulcea	bp Visarion
	Iasi	Iasi	abp Teofan
	Suceava i Radauti	Suceava	abp Metropolita Pimen
	Roman i Bacau	Roman	abp Ioachim
Transylvania	Husi	Husi	bp Corneliu
	Sibiu	Sibiu	abp Metropolita Laurentiu
	Alba Iulia	Alba Iulia	abp Irineu
	Oradea	Oradea	bp Sofronie
	Covasna i Harghita	Miercurea Ciuc	bp Andrei
Cluj, Maramures i Salaj	Deva i Hunedoara	Deva	bp Gurie Georgiu
	Vad, Feleac i Cluj	Cluj-Napoca	abp Metropolita Andrei
	Maramures i Satmar	Baia Mare	bp Iustin
	Salaj	Zalau	bp Grace Petroniu

²⁸ Ibidem, s. 44.

Tabela 1 – cd.

Metropolia	Archidiecezje i diecezje	Siedziba	Metropolici, arcybiskupi i biskupi
Oltenia	Craiova	Craiova	abp Metropolita Irineu
	Ramnic	Ramnicu Valcea	abp Metropolita Varsanufie
	Severin i Strehaia	Drobeta-Severin	bp Nikodim
	Slatina i Romanati	Slatina	bp Sebastian
Banat	Timisoara	Timisoara	abp Metropolitan Ioan
	Arad	Arad	abp Timotei
	Caransebes	Caransebes	bp Lucian Mic

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://patriarhia.ro/administrative-organisation-5656-en.html> (data dostępu: 20.06.2017).

Rysunek 1. Organizacja administracji Patriarchatu Rumuńskiego

Źródło: www.List_of_members_of_the_Holy_Synod_of_the_Romanian_Orthodox_Church (data dostępu: 20.06.2017).

Z okresu międzywojennego datuje się zwierzchność Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego na terytorium obecnej Republiki Mołdawii, w której powstała w tym

okresie metropolia Besarabii z czterema diecezjami. Jednak po II wojnie światowej Mołdawia została włączona jako jedna z republik radzieckich do ZSRR, a struktury administracji prawosławnej zostały podporządkowane Patriarchatowi Rosji. Obecnie diecezje zależne od Bukaresztu istnieją w Chisinau, Balti, Południowej Besarabii oraz Dubasari i Naddniestrzu (rys. 1).

Patriarchat Rumuński utworzył także metropolie dla Europy Zachodniej, Środkowej i Południowej z archidiecezją Europy Zachodniej (Paryż) i diecezjami włoską (Rzym) oraz hiszpańsko-portugalską (Madryt). Kolejna metropolia Niemiec i Europy Północnej składa się z archidiecezji Niemiec, Austrii i Luksemburga (Nurnberg) oraz diecezji Europy Północnej (Sztokholm). Metropolia Ameryki obejmuje archidiecezje Stanów Zjednoczonych (Chicago) i diecezję Kanady (Ottawa). Bezpośrednio patriarchatowi podlegają diecezje Dacia Felix (Vrsac), Węgier (Gyula) i Australii z Nową Zelandią (Melbourne), podobnie jak Ukraiński Wikariat (Sighetul Marmatiei).

Co ciekawe i co stanowić może inspirację do poszerzenia badań w zakresie relacji Cerkiew–rząd rumuński, z punktu widzenia polityki międzynarodowej pięć diecezji zależnych od Bukaresztu na terenie Republiki Mołdawii stanowi wyraźny czynnik przypominający o istnieniu w nieodległej przeszłości „Wielkiej Rumunii”. Rumuński ryt prawosławia jest też elementem „miękkiej” romanizacji ludności, co odgrywa istotną rolę w stosunkach pomiędzy obydwooma państwami, w których działają, wprawdzie niepozostające u władzy i wbrew oficjalnej polityce obydwo państw, partie dążące do zjednoczenia Mołdawii z macierzą. Warto w tym miejscu przypomnieć, że prawie 20% obywateli Mołdawii otrzymało za prezydentury Traiana Băsescu (2004–2014) rumuńskie obywatelstwo, stając się w ten sposób obywatelami kraju należącego do Unii Europejskiej. Kolorytu tej materii dodaje funkcjonowanie zależnej od Bukaresztu diecezji w Naddniestrzu (Naddniestrzańskiej Republice Mołdawskiej), z jej nieuregulowanym statusem prawnym.

Wierni i duchowieństwo w Kościele rumuńskim po 1989r.

W 2010 r. wyznawcy prawosławia stanowili w Rumunii 81,9%²⁹, protestanci różnych odłamów 6,4%, rzymscy katolicy 4,3%, muzułmanie 0,9%, pozostali to wyznawcy innych religii lub ateści. Według spisu powszechnego z 2011 r. narodowość rumuńską zadeklarowało 83,4% mieszkańców kraju, węgierską 6,1%, romską 3,1%, ukraińską 0,3%, niemiecką 0,2%, a pozostali obywatele Rumunii (6,1%) należą do innych grup etnicznych³⁰. Przy analizie zmian zachodzących w Cerkwi rumuńskiej konieczne jest uwzględnienie kilku faktów. Węgieńscy obywatele kraju w większości nie są wyznawcami rumuńskiego prawosławia, podobnie jak Niemcy

²⁹ World Fact Book, 2011, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ro.html (data dostępu: 20.06.2017).

³⁰ Populatia stabila dupa principalele religii la recensamantul din anul 2011 – Rezultate preliminare, 2011, www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2012/08/TS8.pdf (data dostępu: 21.06.2017).

lub ukraińscy³¹. Realnym wyzwaniem jest określenie liczby i wyznania prawie 600 tys. Romów rumuńskich. Należy także uwzględnić, że w Rumunii występuje wyraźny proces depopulacji³². Od 1989 r. liczba obywateli Rumunii zmalała z 23 mln do 20,12 mln w roku 2011 (spadek o 13,3%), co wykazał przeprowadzony spis powszechny, oraz do ustabilizowania się liczby mieszkańców na poziomie 19,8 mln (2015). Dane te prowadzą do stwierdzenia, że Rumuński Kościół Prawosławny liczył w 2015 r. ok. 16 mln wyznawców (przy założeniu, że należy do niego ok. 81% obywateli Rumunii). Analizę liczby wyznawców dodatkowo utrudnia przyznanie po przystąpieniu do UE ok. 400 tys. obywateli republiki Mołdawii obywatelstwa rumuńskiego i ujęcie ich w oficjalnych statystykach. Dopiero po uwzględnieniu tych informacji zmiany zachodzące w Cerkwi rumuńskiej stają się jasne (tab. 2).

Tabela 2. Zmiany liczby wiernych i parafii w latach 2007–2015

Wyszczególnienie	2007	2009	2015	Zmiana 2015/2007 (w %)
Liczba ludności (w tys.)	20 883	20 367	19 819	-5,1
Liczba wyznawców prawosławia (w tys.)*	16 915	16 497	16 053	-5,1
Parafie	10 412	11 674	11 409	+9,6
Filie parafii	2 678	2658	2 444	-8,7
Parafie i filie parafii razem	13 090	14 332	13 853	+5,8
Liczba kapłanów i diakonów	12 000**	14 578	14 933	+24,4
Liczba wiernych na 1 parafię/filię	1 179	1 151	1 159	-1,7
Liczba wiernych na 1 kapłana/diakona	1 292	1 132	1 075	-16,8
Liczba kapłanów/diakonów na 1 tys. wiernych	0,71	0,87	0,93	+31,0

* Z obliczeń na podstawie informacji portalu patriarhia.ro oraz spisu powszechnego z 2011 r. wynika, że 81% mieszkańców Rumunii wyznaje prawosławie, CIA World Fact Book podaje 81,9%.

** Dane szacunkowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie SINTEZA_2014; www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2012/08/TS8.pdf; www.patriarhia.ro/biserica-ortodoxa-romana-la-31-decembrie-2014-2875; www.basilica.ro/cifre-si-date-despre-biserica-ortodoxa-romana/ (data dostępu: 20.06.2017).

W latach 2007–2015 przy 5-procentowym spadku liczby wyznawców nastąpił wzrost liczby parafii o 9,6%, wprowadzicie odnotowano także spadek liczby filii, jednak ogólna liczba parafii i filii parafialnych wzrosła o prawie 6%. Znamienny jest także wzrost liczby kapłanów i diakonów z 12 tys. do prawie 15 tys., co przy spadku liczby wiernych o prawie 900 tys. spowodowało zwiększenie liczby duchownych na tysiąc wiernych o 30%.

³¹ A. Ilieș, *Emie, confesiune și comportament electoral în Crișana și Maramureș: sfârșitul sec IX și sec XX: studiu geographic*, Dacia, Cluj-Npoca 1998.

³² A. Ilieș, J. Wendt, *Process of Romanian cities depopulation at Banat, Crisana, Maramures and Transylvania regions*, w: A. Runge, A. Kuczabski (red.), *Medium-sized Towns of Central Eastern Europe in the Period of Economic System Transformation and Social Changes*, ADNU, Kharkiv 2001.

Rosnące znaczenie Cerkwi i religii w życiu mieszkańców jest widoczne nie tylko przy ocenie wzrostu liczby powołań kapłańskich, ale jeszcze bardziej przy analizie zmian liczbowych w życiu monastycznym. W 2007 r. w 359 monasterach zamieszkiwało, modliło się i pracowało 2810 mnichów i 4795 mniszek³³. Dwa lata później ich liczba zwiększyła się o ponad pół tysiąca (tab. 3).

W badanym okresie, przy spadku wiernych w kraju o 5,1%, liczba zakonników wzrosła o 2,8%, zakonnic o 3,9%. Nastąpił także rozwój instytucjonalnego życia zakonnego, tylko w okresie sześciu lat utworzono 26 nowych monasterów męskich i aż 40 żeńskich. Interesujący jest także wzrost liczby osób, które wybierają życie w eremach, co świadczy o zwiększeniu atrakcyjności duchowej tej formy realizacji się w religii. Wzrost liczby powołań zakonnych o ponad 6% w latach 2007–2009 przy utrzymaniu się tej tendencji świadczy nie tylko o zwiększeniu się atrakcyjności życia zakonnego, ale także o atrakcyjności religii i form organizacyjnych Cerkwi prawosławnej w Rumunii. Potwierdza jej rolę i znaczenie oraz „sojusz tronu z ołtarzem” nie tylko w życiu społecznym, lecz, jak pokazują wskazane przykłady, także w polityce wewnętrznej, co ma odzwierciedlenie polityce międzynarodowej. W 2015 r. w Radzie Europy Rumunia była przeciwna przymusowej relokacji emigrantów. Wprawdzie przed wizytą prezydenta Francji zgodziła się na ich przyjęcie, jednak aż 85% obywateli Rumunii sprzeciwia się temu. Cerkiew, z jednej strony trafnie odczytując nastroje społeczne, z drugiej wbrew powszechnie znanym ideałom chrześcijaństwa, wsparła negatywne stanowisko rządu rumuńskiego w kwestii emigrantów w Radzie Europy³⁴.

Tabela 3. Zakony i zakonnicy prawosławni w Rumunii w latach 2009–2015

Zakonnicy, monaster i eremy	2009	2015	Zmiana 2015/2007 (w %)
Zakonnicy	2931	3013	2,8
Zakonnice	5181	5381	3,9
W zakonach razem	8112	8394	3,5
Monasterie męskie	255	281	10,2
Monasterie żeńskie	220	260	18,2
Monasterie razem	475	541	13,9
Eremy męskie	111	124	11,7
Eremy żeńskie	64	68	6,3
Eremy razem	175	192	9,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.patriarhia.ro/biserica-ortodoxa-romana-la3-decembrie-2014-2875.html; www.basilica.ro/cifre-si-date-despre-biserica-ortodoxa-romana/ (data dostępu: 20.06.2017).

³³ K. Parry (red.), op. cit.

³⁴ J. Pieńkowski, *Polityka europejska Rumunii*, „Biuletyn PISM” 2017, nr 99, s. 1–2.

Cerkiew i państwo – rozwój budownictwa sakralnego

Rozwojowi struktur Kościoła rumuńskiego towarzyszył lawinowy wręcz wzrost inwestycji budowlanych. W latach 1989–2005 wybudowano w Rumunii ponad 2200 cerkwi i kaplic. Rocznie na potrzeby kultu religijnego oddawano 130–140 obiektów. Procesowi temu towarzyszyło wiele nieprawidłowości i konfliktów lokalnych pomiędzy wyznawcami różnych religii. Lokalne samorządy często przeznaczały niezgodnie z założeniami budżetu środki finansowe, wspomagając budowę obiektów prawosławnych, przy znacznie mniejszym wsparciu budownictwa sakralnego innych wyznań, lub zmieniając plan zagospodarowania terenu przyznawały atrakcyjne lokalizacje pod budownictwo prawosławne³⁵.

Tabela 4. Budownictwo sakralne Kościoła prawosławnego w Rumunii w 2010 r.

Nowe cerkwie	Miasto	Wieś	Razem
Ukończono	121	124	245
w budowie	392	557	959
położono kamień węgielny	106	128	234
Razem	619	909	1438

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.patriarhia.ro/biserica-ortodoxa-romana-la3-decembrie-2014-2875.html; www.basilica.ro/cifre-si-date-despre-biserica-ortodoxa-romana/ (data dostępu: 20.06.2017).

W latach 2009–2015 nastąpił 40-procentowy wzrost liczby katedr, na który składały się z jednej strony budowa nowych obiektów, z drugiej podniesienie do godności katedry, po modernizacji i rozbudowie, istniejących cerkwi. Wprawdzie ogólna liczba miejsc kultu wzrosła jedynie o 159 obiektów, jednak zebrane dane pokazują istotny przyrost liczby obiektów, które można określić jako prestiżowe dla struktur Cerkwi. Równoległe do zwiększenia liczby katedr wzrosła liczba kaplic biskupich, kaplic tworzonych przez jednostki budżetowe, ministerstwa, szpitale i wojsko. Zadbano także o pozbawione kaplic cmentarze, przy których powstało tylko w sześć lat 107 nowych kaplic (tab. 5).

Spadek zanotowano jedynie w przypadku kaplic prywatnych, cerkwi przy cmentarzach i cerkwi filialnych. Na zmniejszenie liczby kaplic prywatnych wpływ miało zapewne z jednej strony wzrost kosztów ich utrzymania, z drugiej zwiększenie dostępności do nowych obiektów sakralnych. Spadek liczby cerkwi filialnych wynikał ze spadku liczby filii parafialnych, a cerkwie przy cmentarzach mogły zostać zastąpione przez nowo wybudowane kaplice.

³⁵ L. Andrescu, *The construction of Orthodox churches in post-communist Romania*, „Europe-Asia Studies” 2007, nr 59(3), s. 451–480.

Tabela 5. Zmiany liczby obiektów kultu prawosławnego w latach 2009–2015

Obiekty kultu	2009	2015	Zmiana 2015/2009 (w %)
Pustelnie	111	168	+51,4
Katedry	64	90	+40,6
Kaplice cmentarne	299	406	+35,8
Kaplice biskupie	236	288	+22,0
Kaplice parafialne	355	398	+12,1
Kaplice „budżetowe”	530	564	+6,4
Cerkwie parafialne	11 298	11 369	+6,3
Cerkwie klasztorne	550	552	+0,4
Cerkwie cmentarne	264	254	-3,8
Cerkwie filialne	2 239	2 100	-6,2
Pozostałe (np. prywatne)	182	56	-69,3
Razem	16 128	16 287	+1,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.patriarhia.ro/biserica-ortodoxa-romana-la3-decembrie-2014-2875.html; www.basilica.ro/cifre-si-date-despre-biserica-ortodoxa-romana/ (data dostępu: 20.06.2017).

Państwo rumuńskie, jak już to wykazano powyżej, nie tylko na poziomie samorządu lokalnego, ale także instytucji centralnych wyraźnie wspiera Cerkiew prawosławną w rozbudowie jej struktur i substancji materialnej. Wychodząc z założenia o wpływie rumuńskiego Kościoła prawosławnego na rozwój kultury i budowę tożsamości narodowej, na tworzenie rumuńskiej identyfikacji w zmieniającym się świecie³⁶ hojnie finansuje budowę nowych cerkwi i otwiera nowe kaplice w instytucjach budżetowych (tab. 6), potwierdzając i decyzjami administracyjnymi, i finansowymi sojusz „tronu z ołtarzem”.

Tabela 6. Kaplice w instytucjach budżetowych (2015/2009)

Lokalizacja kaplic	2009	2015	Zmiana 2015/2009 (w %)
Szkoły	76	85	+11,8
Szpitala	217	236	+8,8
Instytucje opieki społecznej	76	76	0
Wojsko	88	73	-7,0
Więzienia	42	39	-7,1
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych	31	31	0
Inne	0	24	-
Razem	530	564	+6,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.patriarhia.ro/biserica-ortodoxa-romana-la3-decembrie-2014-2875.html; www.basilica.ro/cifre-si-date-despre-biserica-ortodoxa-romana/ (data dostępu: 18.06.2017).

³⁶ R.C. Irimie, op. cit.

Pomijając fakt, iż w okresie przed 1989 r. instytucje rządowe nie prowadziły i nie finansowały kaplic prawosławnych, tylko w latach 2009–2015, pomimo spadku liczby ludności, nastąpił wzrost o 6% liczby kaplic otwieranych w instytucjach rządowych.

Najwięcej nowych kaplic powstało w szkołach i na uczelniach, ponad 200 utworzono w szpitalach. Kaplice działają w jednostkach wojskowych, a ich liczba spadła w badanym okresie jedynie ze względu na zmiany strukturalne i likwidację części jednostek armii rumuńskiej. W tym ostatnim przypadku typowym przykładem wydaje się budowa nowej cerkwi prawosławnej w stylu „Maramures” w miejsce dawnej na terenie garnizonu wojskowego w Oradea³⁷, w którym, zgodnie z wymogami członkostwa w NATO, zredukowano o połowę liczbę jednostek i żołnierzy w służbie czynnej. Wprawdzie budowa kaplic w jednostkach wojskowych nie pozwala na jednoznaczne stwierdzenie, że żołnierze z tego garnizonu staną się bardziej religijni lub patriotyczni, jednak fakt ten przemawia za tezą o wzmocnieniu relacji państwo (rząd) – Cerkiew prawosławna w kształtowaniu oficjalnej polityki tożsamościowej. Podobnie jak sojusz Cerkwi z wojskiem. Obie te instytucje prawosławny bp Mołdawii i Bukowiny Daniel Ciubotea nazwał gwarantami jedności państwa rumuńskiego, pisząc, że „współpraca między armią a Kościołem jest czynnikiem promującym jedność narodową”³⁸. A ta ostatnia w efekcie końcowym wpływa na kształtowanie postaw patriotycznych, co sprzyja wzrostowi poczucia tożsamości rumuńskiej. Podobnie jak kaplice finansowane przez inne instytucje państwowe, lokalizowane w więzieniach, urzędach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a także prowadzone przez liczne państwowe instytucje opieki społecznej.

Mając na względzie przedstawione zmiany w liczbie nowych powołań kapłańskich, a zwłaszcza zakonnych, dynamiczny wzrost liczby nowo wybudowanych cerkwi, udział samorządów lokalnych i instytucji państwowych w ich finansowaniu, strukturę etniczną w Rumunii i relacje pomiędzy prawosławną tożsamością religijną oraz poczuciem rumuńskości, można stwierdzić, że Prawosławny Kościół Rumuński odgrywał w przeszłości i odgrywa obecnie znaczącą rolę w kształtowaniu postaw narodowych.

Rolę i znaczenie Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego współcześnie w pełni potwierdzają badania przeprowadzone przez Pew Research Center (PRC), których wyniki przedstawiono w raporcie „Wierzenia religijne i przynależność narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej” w 2017 r. Bezpośrednie wywiady na potrzeby raportu PRC przeprowadzono w 17 językach wśród ponad 25 tys. dorosłych w 18 krajach, badania prowadzono od czerwca 2015 do lipca 2016 r.

³⁷ A. Ilieș, J.A. Wendt, D.C. Ilieș, G.V. Herman, M. Ilieș, A.L. Deac, *The patrimony of wooden churches, built between 1531 and 2015, in the Land of Maramureș, Romania*, „Journal of Maps” 2016, vol. 12, s. 597–602.

³⁸ G. Andreescu, op. cit., s. 44.

Tabela 7. Odpowiedzi na wybrane pytania z raportu PRC

Odsetek wiernych, którzy:	%
wierzą w Boga	95
odczuwają dumę z bycia prawosławnym	90
twierdzą, że bycie wierzącym jest ważne, aby być obywatelem swojego kraju	74
uznają, że państwo powinno finansować dominujący kościół	58
uważają, że państwo powinno wspierać religie i wartości religijne	46

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe..., op. cit., s. 42–43.

Wpływ Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego na kształtowanie poczucia tożsamości narodowej potwierdzają także odpowiedzi w kwestii uznania prymatu ośrodka centralnego dla wierzących. Prymat patriarchy Cerkwi Rumuńskiej uznaje w Rumunii 58% wyznawców prawosławia, patriarchy Konstantynopola 16%, a zależność od patriarchy Moskwy jedynie 5% wiernych.

Podsumowanie

Rumuński Kościół Prawosławny od początku swojego istnienia pełnił ważną funkcję w kształtowaniu poczucia tożsamości narodowej i kultury rumuńskiej. W okresie międzywojennym parlament rumuński dał temu wyraz, tworząc Patriarchat Rumuński, podnosząc rangę Kościoła wobec innych wyznań w kraju. Cerkiew odegrała ważną rolę w unifikacji przyłączonych po I wojnie światowej ziem i w romanizacji kraju w okresie komunistycznym. Wprawdzie w tym czasie sytuacja Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego zmieniała się kilkakrotnie wraz ze zmianą polityki partii, jednak po prześladowaniach i aresztowaniach duchownych w latach 60. cerkiew stała się użytecznym narzędziem w propagowaniu rumuńskości Siedmiogrodu i Banatu oraz lojalnym sojusznikiem władz komunistycznych. Po rewolucji rumuńskiej (1989) jej wpływ na kształtowanie poczucia narodowego wzrósł. Zwiększyła się liczba parafii oraz liczba duchownych i zakonników kształconych na państwowych uczelniach.

Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić silną relację i współpracę pomiędzy Cerkwią prawosławną i rządem w kształtowaniu oficjalnej polityki tożsamości narodowej. W badanym okresie nastąpił znaczący wzrost liczby budowanych cerkwi oraz powołań do życia zakonnego, chociaż ze względu na procesy demograficzne nastąpił spadek liczby ludności kraju, a co za tym idzie także liczby wiernych. Atrakcyjność prawosławia wyraźnie widoczna jest przy analizie zmian liczby powołań księży, a jeszcze bardziej przy ocenie wzrostu liczby powołań zakonnic, zakonników oraz eremitów. Liczba osób deklarujących się jako wierzące sięgnęła w Rumunii 95%, a według 74% religia ma duże znaczenia dla kształtowania postaw obywatelskich. Poczucie dumy z wyznania prawosławnego, a *de facto* z bycia Rumunem, deklarowało

w badaniach 90% ankietowanych osób. Prawie połowa (46%) obywateli Rumunii uważa, że państwo powinno zapewnić finansowanie dominującemu kościołowi narodowemu, ponad połowa (58%) popiera finansowanie cerkwi przez rząd, a 90% odczuwa dumę z przynależności do Cerkwi³⁹.

Państwo rumuńskie w pełni korzysta z możliwości, jakie daje oddziaływanie religii na obywateli. Poprzez instytucjonalne i finansowe wsparcie Kościoła prawosławnego, na poziomie zarówno urzędów centralnych, jak i lokalnym, prowadzi do odbudowy funkcjonującego także w okresie międzywojennym silnego związku Kościoła prawosławnego i rumuńskiej tożsamości narodowej.

Romanian Government Relations – The Orthodox Church in Shaping the Official State Identity Policy After 1989

Relations between the Romanian government and the Orthodox Church after World War II changed several times with the change of the party's policy and role of the church in socialist Romania. After the persecution and arrests of clergy in the 1960s, the church became a useful tool in promoting Romanianism in Transylvania and Banat, a loyal ally of the communist authorities. After the Romanian revolution (1989), its role in shaping national belonging and national identity in the official one government policy has increased. The aim of the research and analysis carried out is an attempt to indicate the dynamics of changes in clergy vocations and administrative structures in the Romanian Orthodox Church and to assess the role played by the government-Church relationship in shaping the official identity policy of the state, as well as national identity in the post-revolution period. The work uses statistical data presenting changes in the Romanian Church and the report "Religious beliefs and nationality in Central and Eastern Europe" developed by the Pew Research Center based on surveys carried out in 2015–2016.

Keywords: state policy, Orthodoxy, national identity, Romanian church, Romania.

³⁹ Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe..., op. cit., s. 42–43 oraz 58 i nast.